

ПОШУК ДЕРЖАВОЮ ІЗРАЇЛЬ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ СОЮЗНИКІВ В КРАЇНАХ АЗІЇ ТА АФРИКИ У 1973-1979 РОКАХ

70-ті роки ХХ століття явилися переломними як в системі глобального протистояння між США та СРСР так і у системі арабо-ізраїльської конфронтації. Саме в цей період «холодна війна» тимчасово перейшла у фазу розрядки міжнародної напруги, одним з факторів активізації котрої стала Четверта арабо-ізраїльська війна 6-25 жовтня 1973 р. Більше того, дипломатичні зусилля по завершенню цього, наймасштабнішого зіткнення на Близькому Сході між євреями й арабами та процес подальшого мирного врегулювання конфлікту виявились переломними і для міжнародної політики Держави Ізраїль. Причому одним з найспецифічніших і не до кінця вивченим її напрямком у вказаний період була проблема пошуку зовнішньополітичних союзників в країнах Азії та Африки через військово-експортну політику. Саме це - мета даного дослідження.

Зовнішня політика Ізраїлю, в тому числі й 1970-х рр. є традиційною сферою наукового аналізу. Ще за радянських часів були майже досконало розкриті основні її напрями. Щоправда, увагу істориків привертала переважно аспекти арабо-ізраїльського конфлікту, американо-ізраїльського тандему та експансіоністської (термін радянської історіографії) політики сіоністської держави. Створені переважно на базі ізраїльських, західноєвропейських й американських джерел праці московських¹, київських² й навіть одеських³ істориків висвітлили практично всі їх прояви. Приблизно в такому ж аспекті слідує і сучасна українська історіографія⁴.

Між тим, в пострадянську добу історіографічна база по вказаній проблемі була дещо урізноманітнена роботами більш мілітаристичного спрямування⁵. До того ж у розпорядженні дослідників з'явилась значна кількість спеціальної довідникової літератури технічного спрямування але ж історико-популярного характеру. Все це, у поєднанні з «новим перерахуванням» західних, в тому числі й ізраїльських (суб'єктивних) джерел і радянської історіографії дозволяє прояснити деякі зовнішньополітичні заходи ізраїлітян у період з 1973 по 1979 рр.

Події 1973-1976 рр., пов'язані з подоланням наслідків Четвертої арабо-ізраїльської війни, яскраво продемонстрували беззаперечний факт - зовнішня політика будь якої держави повинна мати підтримку світової спільноти, в першу чергу в ООН. Ізраїль, як ні хто інший потребував такої підтримки, хоча б через те, що де-факто з 1967 р. володів тими територіями, які йому де-юре не належали. А от проти нього, з самого початку існування єврейської держави, виступала коаліція арабських країн, за спиною котрих стояли великі

держави. І не тільки Радянський Союз, Великобританія, Франція й США мали свої інтереси в арабському світі. За для їх забезпечення, Ерец-Ізраель міг бути «принесений в жертву». Франція це зробила у 1967-1970 рр. (славнозвісне ембарго Шарля де Голля), Сполучені Штати фактично продемонстрували таку політику у 1973-1976 рр. (дипломатія Г.Кіссенжера), коли Вашингтон практично відмовився від однобічної орієнтації на Ізраїль, як на єдину проамериканську країну⁶.

В цьому зв'язку, керівництво Ізраїлю вимушене було вжити самостійні заходи з ціллю пошуку потенційних союзників в країнах Азії та Африки. Ситуація для лідерів єврейської держави на цьому зовнішньополітичному напрямі поліпшувалася тим, що в багатьох країнах світу існували єврейські діаспори та нехай і не чисельні, втім ж потенційно потужні сіоністські організації. Переважно на них традиційно в своїй діяльності опиралася надзвичайно ефективна ізраїльська розвідка⁷.

Перших потенційних союзників Ізраїль почав шукати на африканському континенті ще з кінця 1950-х рр. Вибір цей був цілком обгрунтований: стрімкий ріст кількості нових незалежних держав, в яких при владі знаходилися переважно диктаторські режими. Вони отримували у спадок від колоніальної адміністрації практично не розвинуту економіку, абсолютно небоєдатні збройні сили. Фінансова та матеріальна допомога з боку Ізраїлю, яку він міг надати у стислі терміни в обмін на сировину і голос в ООН, виявлялася надзвичайно корисною⁸.

Перед війною 1973 р., Ізраїль мав дипломатичні відносини з 30 африканським країнами. Партнерство з деякими із них набувало форм стратегічного союзу⁹. Це в першу чергу відносилось до Уганди, де президент М.Оботе, а з 1972 по 1974 рр. І Амін активно співробітничали з Ізраїлем майже у всіх сферах. Більше того, останній став президентом Уганди при безпосередній участі ізраїльських спецслужб¹⁰.

Війна Судного дня призвела до краху африканської політики Тель-Авіву. В жовтні-грудні 1973 р. 39 з 42 членів Організації Африканської Єдності (ОАЄ) розірвали дипломатичні відносини з єврейською державою. В результаті на 1978 р. Ізраїль мав дипломатичні відносини лише з Лесото, Малаві, Свазілендом і Південно-Африканською Республікою. Фактично Ерец-Ізраель опинився в політичній ізоляції. Крім того, до нього, рівно як і до Португалії та ПАР з листопада 1973 р. згідно рішення ОАЄ почали застосовуватися економічні санкції у вигляді нафтового ембарго, як на країни, що «фактичними діями проводили політику расизму та фашизму»¹¹.

Після війни 1973 р. низка факторів сприяли зближенню Ізраїлю та ПАР. Перш за все це суттєві зміни міжнародної ситуації на користь арабських країн, які були викликані зміною співвідношення сил у близькосхідному конфлікті (арабські збройні сили завдяки допомозі з боку СРСР повністю зрівнялися, а по деяким аспектам стали сильнішими за

ізраїльські), результати впливу нафтового ембарго на Ізраїль та країни Заходу, а також обурення в світі політикою Тель-Авіву й Преторії.

В цій ситуації, ПАР для Ізраїля являла собою найвигіднішого стратегічного союзника в нових міжнародно-політичних умовах. Тому, після приходу до влади в Ізраїлі у 1974 р. уряду І.Рабіна питання про встановлення дипломатичних відносин з Преторією було вирішено на найвищому рівні¹². Певним стимулом для цього стала Португальська революція 1974 р., яка радикально змінила ситуацію на Півдні Африки – Ангола й Мозамбик стали незалежними. Там фактично створювалися прорадянські уряди, що завдало удару по всій зовнішньополітичній стратегії ПАР.

Все це і підштовхнуло Тель-Авів й Преторію до подальшого розвитку двосторонніх зв'язків та до сумісних дій на міжнародній арені. З 1973 р. представник Ізраїлю в ООН при розгляданні питань боротьби проти апартеїду був або відсутній, або голосував проти відповідних резолюцій¹³.

9 квітня 1976 р. прем'єр-міністр ПАР Б. Дж. Форстер відвідав Ерец-Ізраель з офіційним візитом. За його результатами між двома країнами було укладено договір про багатогалузеве співробітництво¹⁴. Разом з Б. Дж. Форстером в Ізраїль прибув і міністр іноземних справ ПАР Х.Мюллер. Під час перемовин з І.Рабіном, міністром іноземних справ Ізраїлю І.Алоном й міністром оборони Ш.Пересом особливо обговорювалися плани військово-технічного співробітництва двох країн¹⁵. ПАР з 1975 р. фактично вступила у війну в Анголі, першу кампанію в якій на протязі 1975-1976 рр. її армія програла малочисельному кубинському військовому контингенту¹⁶.

На думку проводарів ПАР, західні держави і особливо США надали Преторії недостатню підтримку в бойових діях на теренах колишньої португальської колонії. Більше того, де-факто вони сприяли міжнародній ізоляції ПАР і поширенню в світі компанії бойкоту расистського режиму. Тому ухвалили відповідні домовленості з Ізраїлем, керівники ПАР намагалися подолати несприятливу для країни міжнародну політичну ситуацію¹⁷.

Негативною була реакція на візит Б. Дж. Форстера з боку США. Посилаючись на формально визнанні Тель-Авівом рішення ООН (резолюції 1964 й 1977 рр. про ембарго на постачання зброї в ПАР), адміністрація Дж.Картера висловила незадоволення з приводу продажу Ізраїлем в ПАР винищувачів «Кфір» з американськими двигунами. Все це призвело до того, що чудовий надзвуковий ударний літак з величезним експортним потенціалом так і не потрапив до Південної Африки.

В такій ситуації, всі контакти Тель-Авіву й Преторії в військово-технічній сфері пререйшли у таємну фазу. Проте, Ізраїль продовжував всіляко підтримувати ПАР в ООН. Хоча уряд єврейської держави і визнав формально резолюцію ООН 1977 р. про ембарго на

постачання зброї в ПАР, проте він офіційно виступив проти пропозиції африканських держав про економічні санкції, як засобу боротьби з апартеїдом¹⁸

Головна причина активного співробітництва Ізраїлю та ПАР наприкінці 1970-х рр. – розробка ядерної зброї. ПАР всілякими засобами намагалася створити власну атомну бомбу, однак для цього у країні не вистачало підготовлених спеціалістів та експериментальних можливостей. Навпаки Ізраїль, всім цим володів, втім не мав полігону для випробування власної атомної бомби. Його то ПАР і могла надати.

У 1977 р. СРСР опублікував попередження про підготовку до випробування південноафриканської атомної зброї в пустелі Калахарі¹⁹. Втім, військові Ізраїлю та ПАР не відмовилися від натурального випробування. Полігон був перенесений в акваторію Індійського океану. 22 вересня 1979 р. з американського супутника розвідки був помічений вибух поблизу острова Принц Едуард. В подальшому з'явилася інформація аж про три натурних ядерних випробування ізраїльсько-південноафриканської бомби. Два перших з них вдалося замаскувати. Однак, за свідченням американських джерел, радянська й американська сторони по каналам розвідки володіли всією інформацією стосовно даної проблеми. Як наслідок, обидві великі держави виступили єдиним фронтом з надзвичайно жорсткими попередженнями Тель-Авіву й Преторії²⁰. ПАР та Ізраїль в подальшому були змушені самостійно розвивати свій ядерний сектор, хоча військово-технічне їх співробітництво продовжувалось й у 1980-ті рр.

Одним з найближчих союзників Ізраїлю в Азії в період до лютого 1979 р. виявився шахський Іран. Як і Ізраїль, ця країна знаходилася в суцільній військово-економічній залежності від США. Іран в 1970-ті рр. фактично проводив американську політику на Середньому Сході. Саме це викликало вкрай негативну реакцію з боку республіканських арабських режимів, в першу чергу Іраку. Через це Ізраїль та Іран опинилися в практично однаковій політичній ситуації в регіоні Близького та Середнього Сходу.

Іран був зацікавлений в отриманні ізраїльських військових технологій, розрахованих на протидію зброї радянського зразку. Тегеран претендував на роль регіональної супердержави і єдиною перепоною тут ставала оснащена СРСР іракська армія. В свою чергу Ізраїлю надзвичайно необхідна була нафта, котру в будь яких обсягах міг дати Іран. Тому, в другій половині 1970-х рр. Ізраїль почав надавати Ірану допомогу у створенні новітніх озброєнь, наприклад, балістичної ракети «Квітка». Фінансування цієї програми здійснювалося шахським урядом, частково валютою, частково сировою нафтою, котра забезпечувала до 75% потреб Ізраїлю в цій сировині²¹.

Таке співробітництво викликало осуд правлячого іранського режиму з боку релігійної опозиції, який розпочався ще задовго до періоду активної співпраці Тегерану й Тель-Авіву. «Всі наші теперішні біди породжені Ізраїлем», – заявив лідер іранських

шиїтів аятола Р. Хомейні, виступаючи перед тисячами віруючих в Кумі 26 жовтня 1964 г., менш ніж через 2 роки після початку так званої «білої революції шаха» (активної вестернізації країни за допомогою США, Великобританії та Ізраїлю). «Уся економіка країни тепер знаходиться в руках Ізраїля, вона захоплена ізраїльськими агентами. Більша частина заводів та підприємств керується ними. Наша країна стала базою для Ізраїля. Якщо така ситуація продовжиться і мусульмани залишаться пасивними ми перестанемо існувати»²².

В 1976 р. вже в еміграції в Парижі Р.Хомейні знайшов і пояснення політиці США та Ізраїлю в Ірані. США, по Хомейні, давно захоплені євреями. «Насправді існують «два Ізраїля»: «Ізраїль, що поруч і Ізраїль, що в Америці»²³.

В подальшому, саме ці висловлювання лягли в основу зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран (ІРІ), яка з 1979 р. має відверто антиізраїльську спрямованість. Для Ізраїлю така радикальна зміна політичної лінії Ірану мала катастрофічні наслідки. Миттєво прийшлося не тільки реагувати на принципово нову загрозу, яка неочікувано виникла, а й забезпечувати країну енергоресурсами²⁴. Всё це змусило ізраїльське керівництво будувати нову стратегію своїх відносин з ІРІ. У 1980-х рр. вона перетворилася на таємне співробітництво з цією державою (іранська нафта в обмін на ізраїльські запчастини для американської військової техніки)²⁵.

Ще одним союзником Ізраїля в Азії став гоміндановський Тайвань. З кінця 1970-х рр. Тайбей виявився одним з найбільш активних замовників ізраїльської військової техніки. Острівний режим з самого початку свого існування (1949 р.) знаходився під постійною загрозою нападу з боку КНР. При цьому, найближчим союзником Тайваня, рівно як і Ізраїля були і залишаються дотепер США. Втім, після офіційного визнання КНР з боку США у 1971 г., Тайвань опинився приблизно в аналогічній Ізраїлю ситуації.

Розвиваючи свої взаємини з Тайванем, Ізраїль виступав в якості прямого союзника США. Так, у 1977 р., коли Вашингтон заявив про бажання «нормалізувати відносини» з Китаєм і тому демонстративно припинив продаж Тайваню деяких видів озброєння, державний департамент США дав «зелене світло» на постачання Ізраїлем Тайваню 60 винищувачів «Кфір». Крім того, Ізраїль почав продавати Тайваню власні протикорабельні ракети «Габриель» й ліцензію на їх виробництво (місцева назва «Сюн-Фень»). Вже у 1977 р. в тайванському порту Гаосюн працював «мінімум один» ізраїльський технічний спеціаліст, котрий допомагав ремонтувати ці ракети. Тоді ж, ракети «Габриель» почали встановлювати на 22 тайванські есмінці та на ракетні катери по типу ізраїльських «Двора» (тип «Хай Оу» - 56 одиниць)²⁶.

В червні 1978 р., Вашингтон дозволив Ізраїлю продати Тайваню ще 60 надзвукових «Кфірів», а потім – комплект ракетної зброї для повітряного бою²⁷. Однак, ізраїльські

літаки на Тайвань не потрапили. Зясувалося, що авіапромисловість Ізраїлю збирала ці винищувачі тупіковим методом по 2 «Кфіра» на місяць. Цим лише по-мінімальному забезпечувалась власна авіація²⁸.

Втім, це не зупинило тайваньсько-ізраїльське співробітництво. В 1979 р. була випробована боеголовка для крилатої ракети, що розроблялася Ізраїлем, ПАР та Тайванем. Ізраїльські спеціалісти, працюючи в Чжуншанському науково-дослідному інституті (поблизу Тайбея) надали допомогу тайванцям в розробці технології виробництва хімічної зброї нервово-паралетичного типу та засобів її доставки до цілі²⁹.

В співробітництві з Тайбеєм Ізраїль переслідував стратегічні цілі: отримання балістичних ракет далекої дальності дії. Якщо ПАР забезпечувала Ізраїлю простір для випробування ядерної зброї, уран для її виробництва в обмін на спеціалістів і обладнання, то Тайвань надавав єврейській державі технології виробництва балістичних та крилатих ракет (американські й викрадені місцевою розвідкою в КНР). Про це повідомлялося в 1973-1978 рр. у звітах ЦРУ, проте президент США Дж. Картер залишив ці свідчення без уваги, навіть після «офіційного» розриву в 1977 р. дипломатичних відносин з Тайванем. Інформація ж про створення на Тайвані далекобійних балістичних ракет активно розглядалася в спеціальній літературі, проте, далі власної «Шин Фень» з радіусом дії 120 км. на острові не пішли³⁰.

Фактично, Вашингтон зробив все, аби утаємничити факт оформлення військово-політичного трикутника Тель-Авів – Преторія – Тайбей, який в кінці 1970-х рр. набув чітких організаційних форм. Він став яскравим результатом військово-експортної політики й дипломатії Тель-Авіву (на відміну від потенційного «трикутника» Ізраїль – Єгипет – Оман, з приєднанням до нього Саудівської Аравії та Йорданії, створення котрого активно планувалося американськими стратегами³¹). Про небезпеку блоку «реакційних режимів» попереджали радянські фахівці: «Ізраїль, ПАР та Тайвань створили трикутник з метою захисту свободи. І для цього їм потрібні крилаті ракети та навіть ядерна зброя»³². Однак, всі ідеологічні й політичні дивіденди «стратегічного трикутника» Ізраїль – ПАР – Тайвань в новій фазі «холодної війни» у 1980-х рр. не без успіху спробувала використати проти Радянського Союзу адміністрація Р. Рейгана.

Стаття розкриває аспекти дипломатичних зусиль Ізраїлю по пошуку політичних союзників в Азії та Африці в період від закінчення Четвертої арабо-ізраїльської війни 1973 р. до Ісламської революції в Ірані у 1979 р. Зазначається, що причиною цього стала зміна близькосхідної політики США – єдиного союзника Ізраїлю, через що останній вимушений був слідувати в фарватері Вашингтону. Що б уникнути статусу «пасивного

партнера США» Ізраїль, через свій військовий експорт намагався створити блоки - «трикутники» з тими країнами, стан яких був близький до ізраїльського.

Article analyzes diplomatic efforts of Israel on search of political allies in Asia and Africa during the period from the termination of the Fourth arabo-israeli war before Islamic revolution in Iran. Change of a Near-Eastern policy of the USA – the unique ally of Israel because of what last has been compelled to follow in a channel of a policy of Washington became the reason of it. To avoid it Israel tried creation military-ekonomicheskikh the unions of "triangles" with the camps which position was similarly Israeli.

Примітки:

1. Див. наприклад: Батумин Э. В. Военная машина Израиля. – М., 1985; Звягельская И.Д. «Конфликтная политика» США на Ближнем и Среднем Востоке (середина 70-х – вторая половина 80-х гг.). – М., 1990; Покормяк Н.В. Израиль: курсом милитаризации и агрессии. – М., 1982.
2. Див. наприклад: Лукін П.Н. Міжнародний сionізм і криза на Близькому Сході. – К., 1980; Несук М.Д., Шаповалов О.В. Ізраїль: ставка на війну. – К., 1983.
3. Див. наприклад: Дворецкий Л.С. Иллюзии неоглобализма. – Одесса, 1985; Полук С. П. Ближний Восток: "Неоглобализм" в действии. – Одесса: Маяк, 1986.
4. Див. наприклад: Гончар Б. М. Регіональні конфлікти: доля розрядки в другій половині 1970-х рр. (Аналіз американських оцінок) // Вісник Київського університету. Історія. – Вип. 22. – К., 1994. – С. 116 – 124; Маєда Є. Арабо-ізраїльська війна 1973 р. як переломний етап Близькосхідного конфлікту // Питання Нової та новітньої історії. Міжвідомчий науковий збірник. – Вип. 44. – К., 1998. – С. 153-159.
5. Див. наприклад: Жирохов М. Крылья возмездия. Краткая история ВВС Израиля. – М., 2001; Никольский М. Бронетехника в арабо-израильских войнах // Техника и оружие. – 1998. – № 5. С.9.
6. Дмитриев Е., Ладиткин В. Путь к миру на Ближнем Востоке. – М., 1974. – С. 202-222; Дюррозель Жан Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – К., 1995. – С. 749-751; Кац Ш. Земля раздора. – Іерусалим, 1992. – С. 272-273.
7. Про це пишуть усі дослідники ізраїльських спецслужб. Наприклад: Форсайт Ф. Досьє «ОДЕССА». – М., 1993; Млечин Л. Моссад – тайная война. – М., 1998; Дойчман И. Спецслужбы Израиля. От «Шабак» до «Моссада». – М., 2004; Перман С. Корпорация шпионов. Бизнес-инновации от израильских мастеров шпионажа. – Днепрпетровск, 2006.
8. Пономарёв В. Политика Израиля в тропической Африке: сионистская экспансия, 1958-1973. – М., 1981. – С. 65.
9. Там само. – С. 122.
10. Панкратьев В.И. Уганда в период военной диктатуры // Народы Азии и Африки. – 1983. – № 6 – С. 51.
11. Боронов Р. Нефть и политика США на Ближнем и Среднем Востоке. – М., 1977. – С. 123; Лосев С.А., Тыссовский Ю.К. Ближневосточный кризис: нефть и политика. – М., 1980. – С.86.
12. Израиль и ЮАР: цели и формы сотрудничества. – М., 1987. – С. 26; Куклина И.Н. Южно-Африканская республика. Справочник. – М., 1994. – С. 122.
13. Израиль и ЮАР: цели и формы сотрудничества. – С. 30 - 31.
14. Куклина И.Н. Вказана праця. – С. 122 - 123.

15. Стефанкин В.А. На службе агрессии: политический механизм и политика Израиля. – К., 1984. – С. 37.
16. Уррибарес Р. Посланцы Фиделя (кубинские авиаторы в Анголе) // *Авиация и время*. – 2007. – № 2. – С. 25-29; № 3. – С. 25-29; № 4. – С. 25-29.
17. *Израиль и ЮАР: цели и формы сотрудничества*. – С. 57.
18. Стефанкин В.А. Вказана праця. – С. 86.
19. Борисов О. В. Ядерна програма Південно-Африканської Республіки: перший етап розвитку (1945-1985 рр.) // *Питання нової та новітньої історії*. – Вип. 43. – К., 1997. – С. 101.
20. Betts R. *A Diplomatic Bomb for South Africa?* // *International Security*. – 1979. – Vol. 4. – № 4. – P. 69 – 90; Potter W. *The Post-Soviet States and the Nuclear Nonproliferation Regime. The nuclear challenge in Russia and the new States of Eurasia*. – New York, 1995. – P. 12.
21. Баазова М. Израиль и Иран накануне XXI века // *Ближний Восток и современность*. – Вып. 7. – М., 1999. – С. 255; Ниязатов Ш.А. *Ирано-Иракский конфликт. Исторический очерк*. – М., 1989. – С. 78.
22. Хомейни Р. *Путь к свободе. Речи и заветы*. М., 1999. – С. 209.
23. *Там само*. – С. 216-217.
24. Баазова М. Вказана праця. – С. 266.
25. Hiro D. *Iran under the ayatollans*. – L., 1985. – 89, 141.
26. *SIPRI Yearbook 1979. World Armaments and Disarmament*. – L., 1979. – P. 342.
27. *Правда*. – 1978. – 23 мая, 20 июля.
28. *Зарубежное военное обозрение*. – 1978. – № 10. – С. 82.
29. Покормяк Н.В. *Израиль: курсом милитаризации и агрессии*. – М., 1982. – С. 102.
30. Kroulic J., Ruzicka B. *Vojenske rakety*. – Praha, 1985. – S. 254; Chant C. *Artillery, missiles and military transport of the 20th century*. – L., 1996. – P. 93, 99.
31. *За рубежом*. – 1978. – № 23. – С. 2.
32. Цит. за: Покормяк Н.В. Вказана праця. – С. 151-152.